

bunlardan özellikle son ikisinin gerekip gerekmediği fakihler arasında tartışmalıdır. Öte yandan, iftiraya uğrayan kimse-
de aranan bu özellikler bir bakıma zina if-
tirasına had uygulanabilmesinin ön şart-
ları olduğundan bu bağlamdaki ihsan kav-
ramında iffet anlamı ön plana çıkmakta-
dır. Zina suçunda ihsan kavramının oda-
ğında evlilik ya da daha teknik bir ifadeyle
geçerli bir evlilik içi cinsel ilişkide bulun-
ma şartı yer alırken kazf suçunda ihsan,
kelimenin sözlük anlamına daha yakın
şekilde iffetli olmayı ifade eder. Zina ifti-
rasının ağır bir günah ve suç olduğunu
bildiren âyette geçen "muhsanât" kavra-
mı da her ne kadar fakihlerin çoğunluğu
tarafından bu konudaki görüşlerine uy-
gun düşmesi için "hür kadınlar" şeklinde
açıklanmışsa da iffetli kadınlar şeklinde
anlaşılmaya daha müsait görünmekte-
dir (bk. KAZF).

İhsan, öngörülen cezanın uygulanabil-
mesi için suçun işlenmesi esnasında ilgili
tarafda aranan bir özellik olduğundan bu
sıfatı oluşturan şartlardan birinin son-
radan yitirilmesi kişinin muhsan sıfatını
doğrudan etkilemez; fâilin cezai ehliyeti-
ni etkileyebilir. İrtidadin ihsan sıfatını dü-
şürüp düşürmediği tartışması bir tarafa
bırakılırsa, iki tür ihsanda da ihsan şart-
larının cezanın uygulanmasına kadar de-
vam etmesi görüşü böyle bir anlam taşır.

Zina suçunda fâilin, kazfte iftiraya uğ-
rayan kimsenin ihsan şartlarını taşıyıp ta-
şımadığı bir suçun ispatı değil bir durum
tesbitinden ibarettir. Çünkü ihsan, ceza-
nın sebebi veya suçun oluşum şartı değil,
öngörülen haddin uygulanabilmesi için
fâilde ya da suç mağdurunda aranan bir
vasıf olup birtakım şartlardan oluşur. An-
cak başta Şâfiîler olmak üzere fakihlerin
bir kesimi, ihsanın ispatının neticede malî
bir hakka ilişkin değil bir cezanın ağırlaş-
tırılmasına yönelik olduğunu ileri sürerek
ceza yargılamasındaki ispat şartlarını
ararlar. Recm ihsanının şartı, sebep ya
da alâmet olarak nitelendirilmesi de esa-
sen bu tercihlerle gerekçe teşkil etmek
üzere yapılmış açıklamalardır. İslâm hu-
kukunda yerleşik kurala ve uygulamaya
göre sorumluluğun, bir suçun, ilâve ya da
ârizî bir vasfın varlığını ileri süren bunu
ispatla yükümlü tutulur (Mecelle, md. 8,
9). Bu sebeple de gerek recm gerekse
kazf ihsanının şartlarının sübûtu bu öl-
çüye göre ele alınır; meselâ kişinin iffetli
ve akıllı olması aslî vasıf olduğundan ak-
sinin ispatı, evlilik ârizî vasıf olduğundan
evliliğin ispatı gerekir. Öte yandan ihsan
vasfı suç ve cezanın şahsiliği ilkesiyle de

uyum içinde olup kazfte zina iftirasına
uğrayan kişinin, recm cezasında da zina
fiilini işleyen kimsenin muhsan olması
şartları aranır. Bundan dolayı muhsan
olan ve olmayan iki kimsenin zinasında,
tıpkı birinin cezai ehliyetinin bulunup di-
ğerinin bulunmayışında olduğu gibi suç
fâillerinin konumuna göre uygulanacak
ceza da değişmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hşn" md.; Bu-
hârî, "Hudûd", 37; Müslim, "Hudûd", 26; Şâfiî,
Ah-kâmü'l-Kur'ân (nşr. Ebû Üsâme İzzet el-At-
târ), Beyrut 1400/1980, s. 183-184, 187, 311-
312; Cessâs, *Ah-kâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), III,
74-75, 80-86, 92-94, 323-329; V, 64-99, 110-
112; İbn Hazm, *el-Muhalâllâ*, Kahire 1392/1972,
XIII, 202-205, 254-257, 261-263; Şîrâzî, *el-Mü-
hezzeb*, II, 266-267; Ebû Abdullah Hüseyin b.
Muhammed ed-Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-ne-
zâ'ir* (nşr. M. Hasan Ebû'l-Azm ez-Zeffî), Kahire
1416/1995, II, 213-214; Serahsî, *el-Mebsû't*, IX,
39-43; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ah-kâmü'l-Kur-
'ân* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1394/
1974, I, 381-405; III, 1322-1323; Kâsânî, *Be-
dâ'î*, VII, 37-42; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mücteh-
id*, II, 362-370; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-
gayb*, X, 39-48, 55-64; XI, 146-148; İbn Kudâ-
me, *el-Mugnî*, Kahire 1389/1969, IX, 38-42; Ab-
dülâzîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1308,
IV, 1339-1341; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâi, *Naş-
bü'r-râye*, [baskı yeri yok] 1357/1938 (el-Mek-
tebetü'l-İslâmiyye), III, 326-328; Teftâzânî, *et-
Telûih fi' hâkâ'iki't-Telkihi*, Kahire 1377/1957,
II, 145, 148-149; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zeh-
hâr*, San'a 1366/1947, V, 150-151, 164-165; İb-
nül-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), V, 22-25;
Şevkânî, *Neylû'l-evlâr*, VII, 97-106; İbn Âbidîn,
Reddû'l-muhtâr (Kahire), IV, 16-18; *Mecelle*,
md. 8, 9; Muhammed Hasan en-Necefi, *Cevâhi-
rû'l-kelâm fi şerhi Şerâ'i'l-İslâm*, Beyrut, ts.
(Dâru İhyâ'it-türâsi'l-Arabî), XLI, 269-274; Etta-
feyyîş, *Şerhu Kitâbi'n-Nil ve şifâ'i'l-'atil*, Beyrut
1392/1972, VII, 344-355; M. Ebû Zehre, *el-
'Ukûbe*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 110-
114; M. Selim el-Avâ, *Fî Uşûli'n-nizâmî'l-ci-
nâ'iyi'l-İslâmî*, Kahire 1983, s. 216-227; Veh-
be ez-Zühaylî, *el-Fikhi'l-İslâmî fi' üslûbihi'l-ce-
did*, Dimaşk 1404/1984, VI, 40-44, 78-79; Bil-
men, *Kamus*², III, 16, 199-201; Ahmed Fethî
Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fi'l-fikhi'l-İs-
lâmî*, Beyrut 1412/1991, I, 36-65; Sa'd Mu-
hammed Hasan Ebû Abdüh, *Cerimetü'l-kazf ve
'ukûbetühâ fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1993-94,
s. 68-83; Mehmet Boynukalin, *Zina Suçu ve Ce-
zast* (yüksek lisans tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilim-
ler Enstitüsü, s. 60-71; J. Burton, "The Meaning
of Ihsan", *JSS*, XIX (1974), s. 47-75; a.mlf.,
"Muhsan", *EP*² (İng.), VII, 474-475; Von Harald
Motzki, "Wal-muhsanātu mina n-nisâ'i illā mā
malakat aimānukum (Koran 4:24) und die Ko-
ranische Sexualethik", *Isl.*, LXIII (1986), s. 192-
218; "İhsân", *Mu.F.*, IV, 22-32; "İhsân", *Mu.F.*, II,
222-229.

ŞAMİL DAĞCI

İHSAN EFENDİ, Yozgatlı
(bk. MEHMED İHSAN EFENDİ).

İHSÂR (الإحْصَار)

Hac veya umre için ihrama girdikten
sonra bunların tamamlanmasını
engelleyen bir durumun ortaya
çıkması anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "daralmak, âciz olmak; alıko-
mak, engellemek" gibi anlamlara gelen
hasr kökünün bazı türevleri Kur'an'da ge-
çer (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/39; en-Nisâ 4/
90; el-İsrâ 17/8). Bu kökten türetilmiş olan
ihşâr kelimesi, hac ve umreye başlayıp
bundan engellenenlerin kurban gönder-
mesini emreden âyetle (el-Bakara 2/196)
fiil kalıbıyla kullanılmış olup bu âyet ihşâ-
rın, başlanmış bir hac ve umre ibadetini
tamamlamaya imkân vermeyen engelle-
rin ortaya çıkışını ifade eden bir terim ola-
rak fıkıh literatüründe kullanılması
kaynağını teşkil etmiştir. Fakihlerin ihşâr-
la ilgili çeşitli tariflerinin "hac veya umre-
nin rükünlerini ifadan engellenme" anla-
mında birleştiği söylenebilir. Nitekim Şâ-
fiîler ihşârı "hac ve umrenin tamamlan-
masının engellenmesi", Hanefîler de "farz
veya nâfile hacda ihrama girdikten sonra
Arafat'ta vakfeye durmaktan ve Kâbe'yi
tavaf etmekten, umrede ise tavaftan alı-
konulmak" şeklinde tanımlarlar. Alıkonu-
lan kimseye muhsar denilir.

Hanefîler, Zeydîler ve Zâhirîler, hac ve
umre ibadetini tamamlamayı engelleyen
hâricî ve dâhilî her engeli ihşâr sebebi
sayma temayülündedir. Bir düşmanın var-
lığı gibi hâricî durumlar yanında kişinin
hastalanması, yol azığının yok olması, ka-
dının mahremini kaybetmesi gibi hac ve
umreye devamı engelleyen durumlar böy-
ledir. Benzeri bir görüş Ahmed b. Han-
bel'den de nakledilmektedir. Bu fakihler
ilgili âyetin, "Eğer alıkonursanız kolayınıza
gelen kurbanı gönderin" şeklindeki genel
ifadesini, ayrıca Hz. Peygamber'in, "Ki-
min ayağı kırılır veya aksarsa ihramdan
çıkarsın ve ertesi yıl hac yapsın" (Ebû Dâvûd,
"Menâsik", 43; Tirmizî, "Hac", 94) hadisini
delil alırlar. Çoğunluğu teşkil eden fakih-
ler ise (cumhur) tutukluluk hali, anarşi-
kargaşa, kocanın karısını engellemesi, sa-
vaş sebebiyle yolların kapanması gibi güç
kullanmaya dayalı engelleri ihşâr sebebi
sayarken hastalık, sakatlık, erzakın zayı
olması vb. ni ihşâr kapsamının dışında tu-
tarlar. Cumhur bu görüşünü ilgili âyetin
nüzl sebebi (düşmanın müslümanları
hacdan engellemesi) dayandırmakta, ay-
rıca İbn Abbas'tan nakledilen, "Düşman-
dan başka sebeple ihşâr yoktur" (Şâfiî, II,
219) sözünü de delil göstermektedir. An-

cak Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde, ihrama girerken "bir engel çıkması halinde ihramdan çıkma" kaydıyla niyet eden kimsenin durumu, Hz. Peygamber'in buna cevaz verdiği rivayetine dayanılarak (*Müsned*, VI, 164; Müslim, "Hac", 105-108) yukarıdaki hükümden ayrı tutulmuş, bu durumdaki ihramlının muhsar ahkâmına tâbi olmaksızın ihramdan çıkması câiz görülmüştür. Hanefî, Mâlikî ve Ca'feriyye mezhepleri ise ayrıntıdaki bazı farklılıklar dışında böyle bir niyete fikhî sonuç bağlamazlar. Ca'ferîler, düşman sebebiyle engellenmeyi (sad) hastalığın engellemesinden (ihşâr) ayrı tutarak birinci tür engel konusunda çoğunluğa, ikinci türde de Hanefîler'e yaklaşırlar.

İhsârın gerçekleştirilmesi için ihrama girilmiş, ayrıca ortaya çıkan alıkoyucu sebebin hacci veya umreyi tamamlamaya yetebilecek bir süreden önce ortadan kalkacağından da ümit kesilmiş olması gerekir. Hacda Arafat vakfesinden ve ifâza tavafından, umrede tavaftan alıkonan kimsenin muhsar sayılacağı üzerinde görüş birliği bulursa da haccin iki rûknünün sadece birinden veya diğer menâsikten alıkonmanın ihşâr sayılıp sayılmayacağı ya da hangi safhadan itibaren sayılacağı fakihler arasında tartışmalıdır. Buna göre, Arafat vakfesinden alıkonulduğu halde ifâza tavafından alıkonulmayan kimse Hanefî mezhebince muhsar sayılmaz, çünkü bu kimse umre yapıp ihramdan çıkabilir. Bu suretle kazâ umresinden kurtulmuş olduğu gibi ihşâr kurbanı kesmesi de gerekmez. Şâfiî ve Mâlikîler de umre yaparak ihramdan çıkmanın gerektiğini söylemekte ve şekil olarak Hanefîler'le aynı noktada buluşmakta iseler de onlar ihramdan çıkışın ihşâr dolayısıyla olduğunu ve kurban kesmesi gerektiğini söyleyerek sonuçta onlardan ayrılırlar. Hanbelîler ise bu durumdaki kimsenin hac niyetini feshedip umre niyetiyle umre yapacağı ve kurban kesmeden ihramdan çıkabileceği görüşündedir.

Arafat vakfesini yaptıktan sonra farz tavaftan alıkonulan kimseye gelince Hanefî, Mâlikî ve Zeydiyye mezheplerine göre bu durumdaki kimse muhsar sayılmayıp tavaf yapınca kadar ihramlı olarak beklemesi gerekir; Şâfiî mezhebine göre ise ihramdan çıkar ve hacını kazâ etmesi de gerekmez. Hanbelîler, vakfeden sonra ve şeytan taşlamadan önce alıkonan kimsenin ihramdan çıkabileceğini söylerler; ancak şeytan taşlama görevini yerine getirmişse ihramdan çıkmadan beklemesi ve engel kalktığında da hacını tamamlaması gerekir.

İhsârın, ihramdan çıkma ve ihşâr sebebiyle yapılamayan menâsikin kazâsı şeklinde iki fikhî sonucu vardır. İhramdan ancak hac veya umre yapılarak çıkılabilir. Fakat muhsar bundan engellendiği için fakihlerin çoğunluğuna göre ihramdan çıkma niyetiyle kurban keserek, bazı Hanefîler'le Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise ayrıca tıraş olarak ihramdan çıkar. Ca'ferîler de hastalıktan doğan ihşârda tıraş olmayı gerekli görürler. Mâlikî mezhebine göre yalnızca ihramdan çıkma niyeti yeterli olup kurban kesmek sünnettir. Umre ya da ifrad hacci için ihrama giren bir adet, kıran hacci için niyet eden Hanefîler'e göre iki adet, cumhura göre yine bir adet ihşâr kurbanı (hedyü'l-ihşâr) keser.

Hanefîler'e, Zeydîler'e ve Ahmed b. Hanbel'den bir görüşe göre ihşâr kurbanı da diğer hedy kurbanları gibi ancak Harem bölgesinde kesilir. Hastalık sebebiyle ihşârda da Ca'ferîler'in görüşü böyledir. Muhsar, vekâlet yoluyla ve kesim zamanını da belirleyerek kurbanını gönderir veya kurbanını Harem bölgesinden satın aldırır ve kesilmesini sağlar; belirlenen kesim vakti geçtikten sonra da ihramdan çıkar. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre bu şart olmayıp ihşârın vuku bulunduğu yerde kesmek yeterli ve geçerlidir. Çünkü Resûl-i Ekrem, "Onlar, inkâr eden ve sizin Mescid-i Harâm'ı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaştırılmasını menedenlerdir" (el-Feth 48/25) meâlindeki âyete dayanarak kurbanını Hudeybiye'de kesmiştir. İlk görüş sahipleri ise bu konuda, "Hacci ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer -bunlardan- alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin" (el-Bakara 2/196) anlamındaki âyetin açık ifadesini delil alırlar. Şâfiî ve Hanbelî mezhepleriyle Hanefî âlimi Ebû Yûsuf'tan nakledilen bir görüşe göre kurban kesemeyen kimse kurbanlığın bedeline denk kıymette yiyecek (buğday) tasadduk eder. Buna gücü yetmeyenlerin her müd veya yarım sâ' yiyecek karşılığında bir gün oruç tutması gerektiğini belirtenlerin yanı sıra buna imkân tanımayanlar ya da yiyecek tasadduk etmeyi câiz görmeyip kurban yerine on gün orucu gerekli görenler de vardır. Oruç tutulduğunda ihramdan çıkmak için oruçların tamamlanmasını beklemek gerekmez. Hanefî mezhebinde ağırlıklı görüşe, bazı Şâfiîler'e, Ca'ferîler'e ve İbn Hazm'a göre ise kurbanın yerini hiçbir bedel tutmaz ve muhsar kurban kesinceye kadar ihramlı olarak bekler. İhramdan çıkmak için tıraş

olmak Ebû Yûsuf'tan nakledilen bir rivayete, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre şarttır. Mâlikîler'e göre sünnet, Hanefîler'e göre ise güzel bir davranıştır.

Farz olan hac veya adanmış bir hac ya da umre niyetiyle ihrama giren kimsenin muhsar olarak ihramdan çıkması halinde bu ibadetleri kazâ etmesinin gerekliliği konusunda fakihler görüş birliği içindedir. Fakihlerin çoğunluğu, nâfile bir hac ya da umre ihramından çıkmak zorunda kalan muhsara kazâ gerekmediği görüşündedir. Çünkü Hz. Peygamber, Hudeybiye'den döndükten sonra hiçbir sahâbe umrelerini kazâ etmelerini buyurmamış, ertesi yıl yaptıkları umreye de kazâ olarak niyet etmemişlerdir. Hanefî ve Zeydiyye mezhepleri ise nâfile bile olsa bu ibadetin kazâsını gerekli görmekte ve Resûl-i Ekrem ile ashabının Hudeybiye Antlaşması'nı takip eden yıl içinde yaptıkları umrenin -umretü'l-kazâ şeklinde adlandırılmasından da anlaşıldığı gibikazâ olarak ifa edildiğini ileri sürmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hşr", md.; *Müsned*, VI, 164; Müslim, "Hac", 105-108; İbn Mâce, "Menâsik", 85; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 43; Tirmizî, "Hac", 94; Nesâî, "Hac", 60, "Menâsik", 102; Şâfiî, *el-Üm*, Beyrut 1393/1973, II, 218-219; Şirâzî, *el-Mühezzebe*, I, 233-235; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 106-118; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 177-183; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 287-289; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1388/1968, III, 326-332; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehhâr*, San'a 1409/1988, II, 378-394; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), III, 51-60; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, III, 362-371; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, II, 323; Muhammed b. Ali el-Âmilî, *Medârikü'l-ahkâm fî şerhi Şerâ'i'i'l-İslâm*, Beyrut 1411/1990, VIII, 285-311; Muhammed Hasan en-Necefi, *Cevâhirü'l-kelâm fî şerhi Şerâ'i'i'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), XX, 110-165; "İhşâr", *Mu.Fî*, IV, 5-22; "İhşâr", *Mu.Fî*, II, 196-222.

SALİM ÖĞÜT

İHSAS

(bk. DUYU).

İHSÂ'İ-ULÜM

(إحصاء العلوم)

Fârâbî'nin
(ö. 339/950)

ilimlerin tasnifine dair eseri.

Başlangıçtan beri felsefe her ilmin prensiplerini koyan, sınırlarını belirleyen tümel ve kuşatıcı bir ilim olarak kabul edildiğinden İlk ve Ortaçağ'da genellikle